

Baba Adayları İçin Doğuma Katılmaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

A Study Developing Attitude Scale Towards Participation in Birth For Father Candidates

Sevil ÇİÇEK ÖZDEMİR¹
Adnan KAN²

¹Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Kütahya, Türkiye
²Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ÖZ

Amaç: Araştırma baba adaylarına yönelik doğuma katılmaya ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla geçerli ve güvenilir ölçek geliştirilmek amacıyla yapılmıştır.

Yöntemler: Araştırma Ankara'da özel bir hastanede yapılmıştır. Araştırmaya polikliniğe başvuran, iletişim problemi olmayan, ilk kez baba olacak ve eşinin gebeliği sürecinde herhangi bir komplikasyon görülmemeyen 309 baba adayları alınmıştır. Araştırmanın verileri yüz yüze toplanmıştır. Baba adayları için doğuma katılmaya ilişkin geliştirilen tutum ölçeğinin hem kapsam (kapsam geçerlik indeksi), hem de yapı geçerliliği (açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi) incelenmiştir. Güvenirlik incelemesinde ise ölçek iç tutarlık (Cronbach's alfa güvenirlik katsayısı) ve madde analizleri kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya katılan baba adaylarının yaş ortalaması $31,37 \pm 3,69$ yıldır. Ölçekte yer alan maddelere ilişkin alınan uzman görüşleri doğrultusunda kapsam geçerlik indeksi 0,84 olarak hesaplanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi ile ölçeğin 26 madde ve 3 faktör altında toplandığı saptanmıştır. Tüm faktörler toplam varyansın %65,35'ini açıklamaktadır. Açımlayıcı faktör analizi sonrasında yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda $\chi^2/df 1,99$ ($P = ,000$), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA)=0,080; Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)=0,94; Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI)=0,96; Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)=0,97; Standartlaştırılmış Artık Ortalamaların Karekökü (SRMR) = 0,075 olarak bulunmuştur. Bu kapsamda modelin kabul edilebilir bir uyuma sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin cronbach-alfa iç tutarlılık katsayısının 0,96 ve test tekrar test güvenirlik katsayısının da 0,82 olduğu belirlenmiştir.

Sonuç: Baba Adayları için Doğuma Katılmaya İlişkin Tutum Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir araç olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen ölçeğin gebelik döneminde baba adayları için doğuma katılmaya yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılabileceği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Baba, doğuma katılma, geçerlik, güvenirlik, ölçek geliştirme.

ABSTRACT

Objective: The study was conducted to develop a valid and reliable scale in order to measure the attitudes of prospective fathers toward participation in birth.

Methods: The research was conducted in a private hospital in Ankara. Three hundred nine fathers who were admitted to the outpatient clinic of a private hospital, who had no communication problems, who would become fathers for the first time, and who did not have any complications during the pregnancy of their spouse were included in the study. The research data were collected face to face. Both the content (content validity index) and construct validity (exploratory and confirmatory factor analysis) of the attitude scale developed towards participation in birth for fathers candidates were examined. In reliability analysis, internal consistency (Cronbach alpha reliability coefficient) and item analysis were used.

Results: The mean age of the father candidates participating in the study was 31.37 ± 3.69 years. The content validity index was calculated as 0.84 in line with the expert opinions regarding the items in the scale. As a result of the exploratory factor analysis, a 26-item scale with 3 factors was reached. All factors explain 65.352% of the total variance. As a result of confirmatory factor analysis, performed after exploratory factor analysis, it was found that $\chi^2/df = 1.99$ ($P = .000$), Root Mean

Geliş Tarihi/Received: 11.05.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 22.08.2022
Tarihi/Publication Date: 30.09.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Sevil ÇİÇEK ÖZDEMİR
E-mail: sevil.cicek@ksbu.edu.tr

Cite this article as: Çiçek Özdemir S, Kan A. A study developing attitude scale towards participation in birth for father candidates. *J Nursology*. 2022;25(3):146-152.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Squared Error of Approximation (RMSEA) = 0,080; Normed Fit Index (NFI) = 0,94; Non-normed Fit Index (NNFI) = 0,96; Comparative Fit Index (CFI) = 0,97; Standardized Root Mean Squared Residual (SRMR) = 0,075. It was determined that the model was acceptable with data and fit. It was determined that the Cronbach alpha internal consistency coefficient of the scale was 0.96 and the test-retest reliability coefficient was 0.82.

Conclusion: It was determined that the "Attitude Scale towards Participation in Birth for Father Candidates" is a valid and reliable tool for the father candidates. It was determined that the scale developed in this direction can be used to determine the attitudes of future fathers toward participation in birth during pregnancy.

Keywords: Father, attending the birth, scale development, validity, reliability

GİRİŞ

Doğum hem anne hem de baba adayları için önemli ve özel bir deneyimdir.¹ Doğum aile üyeleri üzerinde derin etkiler bırakır ve² çiftlerin hayatlarında bir dönüm noktasıdır.³ Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de babaların doğum sürecine katılma durumları giderek artmaktadır.⁴⁻⁶ Günümüzde artık kadınların doğum deneyimini eşleriyle paylaşmalarının daha talep edilebilir hale geldiği bildirilmektedir.¹⁷ Babaların doğuma katılması, hem kendilerinin hem de eşlerinin doğum memnuniyetini ve deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.^{6,8} Babaların doğum anındaki faydaları, yaptıkları uygulamalardan çok doğumda eşlerinin yanında bulunması ile yani varlıkları ile ilişkilidir.^{1,9} Literatürde babaların doğum deneyimlerinin inceleyen çalışmalar olmakla birlikte¹⁰⁻¹³ baba adaylarının doğuma katılmaya ilişkin görüşlerini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Duru tarafından ilk kez baba olan 170 kişi ile yapılan kantitatif bir çalışmada babaların çoğunluğu (%71,8) doğuma katılmak istemektedir.¹⁴ Yine yapılan bazı çalışmalarda babaların eşlerinin doğumuna aktif olarak katılmak istedikleri bildirilmektedir.¹⁵⁻¹⁷ Bununla birlikte; yapılan bazı çalışmalarda baba adayları doğuma katılmak istememektedir.^{10,18,19} Babanın doğum eylemine katılma konusundaki tutumunu etkileyen birçok faktör olduğu bilinmektedir. Bu faktörlerden bazıları sağlık politikaları, doğumda kendisine ihtiyaç olmadığını düşünme, bilgi eksikliği, bireysel, kültürel ve etnik özelliklerdir.^{20,21} Ayrıca babaların doğum eylemine katılmaya yönelik durumlarının sağlık personelinin tutumu ve hastane prosedürlerinden etkilendiği saptanmıştır.^{17,22-24}

Doğumda babaların varlığının doğum evresini kısalttığı, doğum ağrısını azalttığı ve partnerlerin doğum deneyiminden memnuniyet oranlarını artırdığı bildirilmektedir.^{25,26} Ancak bazı çalışmalarda babaların doğum sancısı, belirsizlik gibi nedenlerle doğumda korku ve endişe yaşadıkları belirtilmektedir.²⁷⁻²⁹ Yine doğuma katılma durumu, babalarda anksiyete, korku, bilgi eksikliğinden dolayı bakıma etkin katılamama gibi olumsuz deneyimlere neden olabilmektedir.³⁰⁻³² Bu durumda babaların doğuma katılması, hem anne hem de baba için doğum sürecini olumsuz etkileyebilmektedir. Babaların doğum sürecinde eşlerinin yanında bulunma ve onlara destek olmak için bilgilendirilme ve desteklenme ihtiyaçlarının olduğu belirtilmektedir.¹⁷

Literatürde doğuma katılmaya yönelik geliştiren ölçeklerin doğum sonrası dönemde babaların doğum deneyimlerini ölçmek amacıyla yapıldığı görülmektedir.^{33,34} Doğuma yönelik bilgi ve deneyim eksikliği, hem anne hem de baba adayı için olumsuz bir doğum deneyimine neden olabilir. İlk kez baba olacak bireylerin doğum deneyimleri ve ihtiyaçlarını inceleyen çalışmaların dahil edildiği bir sistematik derlemede babaların en çok bilgi ihtiyacı olduğu ve hazıroluşluğa ihtiyacı oldukları saptanmıştır.³⁵

Olumlu bir doğum deneyimi için, anne kadar baba adaylarının da bu sürece hazır olması önemlidir. Bunun için de ilk adım, baba adayının doğuma katılmaya yönelik tutumunun belirlenmesidir. Bu nedenle babaların doğuma katılmaya yönelik tutumlarının, özellikle doğum öncesinde yani gebelik döneminde belirlenmesi, bu karara göre planlamaların ve hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada baba adayları için doğuma katılmaya yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla geçerli ve güvenilir ölçek geliştirilmek amaçlanmıştır.

YÖNTEMLER

Araştırmanın Tipi: Bu araştırma metodolojik tipte bir ölçek geliştirme çalışmasıdır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer: Araştırma Ankara'da özel bir üniversite hastanesinin Kadın Hastalıkları ve Doğum Polikliniği'nde yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örnelemi: Araştırmanın evrenini polikliniğe başvuran, iletişim problemi olmayan, ilk kez baba olacak ve eşinin gebeliği sürecinde herhangi bir komplikasyon görülmeyen baba adayları oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem hesabına gidilmemiş, araştırmaya katılmaya gönüllü olan baba adayları araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden ve okuma yazma bilen baba adayları araştırmaya dâhil edilmiştir. Ölçek geliştirilme çalışmalarında madde sayısının (44 madde) 5-10 katı kişinin (220-440) örnekleme dâhil edilmesi beklenmektedir.³⁶ Bu kapsamda araştırmaya 309 baba adayı dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları: Verilerin toplanmasında Tanımlayıcı Bilgi Formu ve Baba Adayları için Doğuma Katılmaya İlişkin Tutum Ölçeği'nin Denemelik Formu kullanılmıştır.

Tanımlayıcı Bilgi Formu: Baba adaylarının ve eşlerinin sosyo-demografik özelliklerini sorgulayan sorulardan oluşmaktadır.

Baba Adayları için Doğuma Katılmaya İlişkin Tutum Ölçeği'nin Denemelik Formu: Ölçek maddeleri yazılırken baba adaylarının doğuma katılması ile ilgili araştırmalar ve sonuçları ile tutum özelliğine ilişkin literatür taraması yapılmıştır.^{4,6,17,32} Literatürde geliştirilen tutum ölçekleri incelenmiştir (maddelerin yönü, yoğunluğu, ifadesi, anlamı, kullanılan fiil, muğlak ifade vb.).³⁷⁻⁴⁰ Maddeler tutum özelliğinin kuramsal yapısı ve bileşenlerine (bilişsel, duyuşsal, davranışsal) uygun olarak yazılmıştır. Tutum herhangi bir nesneye, bireye veya duruma karşı ortaya konan potansiyel ve güdüsel bir tepki olarak tanımlanmaktadır. Tutumlar doğrudan gözlenemez, ancak bireylerin hissettikleri, inançları ve davranışlarından yola çıkarak tahmin edilebilir. Tutum bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğelerden oluşmaktadır. Tutumun öğeleri birbirleri arasında karşılıklı etkileşime sahiptir ve aralarında uyumlu bir ilişki

yani tutarlılık olduğu düşünülmektedir.³⁷ Bireylerin tutumlarını öğrenmek için onların düşünceleri, duyguları öğrenilmeye ve tepki eğilimleri gözlemlenmeye çalışılır. Likert tipi ölçek, tutumları ölçmek için kullanılan en kolay ve doğrudan bir yöntem olarak kabul görmektedir. Tutum ölçekleri, kişilerin tutum nesnesi hakkındaki ifadelerle aynı fikirde olup olmadığının göstergesi olan tepkilerde bulunmalarına dayanmaktadır.^{37,38} Buradan yola çıkarak baba adayları için doğuma katılmaya ilişkin tutumlarını ölçmek üzere bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğelerini içeren toplam 59 ölçek maddesinden oluşan madde havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan ölçek maddeleri ölçme ve değerlendirme alanında uzman iki kişi tarafından incelenmiş ve gelen öneriler doğrultusunda 10 madde ölçekten çıkarılmıştır. Yapılan değişiklikler sonucu kalan 49 madde Kadın Hastalıkları ve Doğum alanında uzman dört akademisyen; dil geçerliliği ve Türkçe cümle yapısına uygunluğu bakımından alanında uzman bir kişi tarafından değerlendirilmiştir. Uzman görüşünde 4'lü likert tipi derecelendirmede her bir madde "1-Uygun değil," "2-Biraz uygun," "3-Uygun," "4-Çok uygun" şeklinde değerlendirilmiştir. Alınan uzman görüşleri sonucunda ölçeğin kapsam geçerlilik indeksi 0,84 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca görüşler doğrultusunda ölçekten sekiz madde çıkarılmış ve üç madde eklenmiştir. Bunun sonunda ölçeğin 44 maddelik deneme formu oluşturulmuştur. Ölçek maddeleri rastgele 22'si olumlu, 22'si olumsuz ifade olacak şekilde sıralanmıştır. Ölçeği yanıtlayan baba adaylarının maddelere tepkileri katılma derecelerine göre olumlu ölçek maddeleri için tamamen katılıyorum (5), katılıyorum (4), kararsızım (3), katılmıyorum (2), tamamen katılmıyorum (1) şeklinde değişen beş seçenek ile ölçülmüştür. Olumsuz ölçek maddeleri için ise ters çevrilerek puanlanmıştır. Ölçek toplam puanının artması, baba adaylarının doğuma katılmaya yönelik daha olumlu tutum içinde olduklarını göstermektedir. Toplam puanın azalması ise baba adaylarının doğuma katılmaya yönelik olumsuz tutum içinde olduklarını göstermektedir.

Verilerin Toplanması: Araştırmanın verileri Haziran 2019-Şubat 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin toplanması aşamasında öncelikle polikliniğe başvuran baba adaylarına araştırmanın amacı açıklanmıştır. Baba adaylarına kişisel herhangi bir kimlik bilgisi istenmediği, verilerinin herhangi bir kişi ve kurum ile paylaşılmayacağı; sadece bilimsel amaçlar için kullanılacağı bildirilmiştir. Veriler yüz yüze toplanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden baba adayları tarafından veri toplama araçlarının cevaplanma süresi yaklaşık 7-10 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi: Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 23.0 ve LISREL 8.80 paket programları kullanılarak ölçeğin geçerli ve güvenilir bir araç olup olmadığı test edilmiştir. Araştırmaya katılan 309 baba adayından 154'ünün verileri ile açılımlayıcı, 155'inin verileri ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Geçerlik Analizleri: Baba adayları için doğuma katılmaya ilişkin geliştirilen tutum ölçeğinin hem kapsam (kapsam geçerlilik indeksi), hem de yapı geçerliliği (açılımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi) incelenmiştir. Yapı geçerliliği aşamasında verilerin temel bileşenler analizine uygun olup olmadığının belirlemek için Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı hesaplanmış ve Barlett Sphericity testi uygulanmıştır. Tutum faktörleri arasında ilişki olduğu düşünülen eğik döndürme yöntemlerinden Promax döndürme tekniği kullanılmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan faktörler isimlendirilmiştir. Değişkenler ile faktörler arasındaki ilişkiyi saptamak, açılımlayıcı faktör analizi ile belirlenen modelin faktörleri tanımlamak için yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Güvenirlilik Analizleri: Baba adayları için doğuma katılmaya ilişkin tutum ölçeğinin güvenilirliğini test etmek için Cronbach alfa (Cr α) katsayısı hesaplanmıştır ve madde analizi kullanılmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği korelasyon katsayısı ile değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Etik Boyutu: Araştırmanın uygulanabilmesi için etik kurul izni (Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu tarih: 24.4.2019, sayı: 91610558-604.01.02-04) ve kurum izni alınmıştır. Araştırma süresince Helsinki İlkeler Deklarasyonu prensiplerine uygun hareket edilmiştir. Ayrıca polikliniğe başvuran baba adaylarına araştırma hakkında bilgi verilerek yazılı ve sözlü onayları alınmıştır.

BULGULAR

Baba adaylarının %87,4'ü üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir. Baba adaylarının %97,1'i gelir getiren bir işte çalışmakta olup; %71,5'inin geliri giderine denktir. Baba adaylarının %89'unun eşi üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir ve %81,6'sının eşi çalışmaktadır.

Geçerliğe İlişkin Bulgular

Açılımlayıcı Faktör Analizi: Yapı geçerliliğine ilişkin verileri ortaya koymak ve faktörleri belirleyerek adlandırabilmek amacı ile "Temel Bileşenler Analizi" kullanılmıştır. Verilerin temel bileşenler analizine uygun olup olmadığının belirlenmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity (küresellik) testi değerleri hesaplanmıştır. Çalışma grubundan toplanan verilerle yapılan analiz sonucunda KMO = 0,93 olarak bulunmuştur. Barlett Sphericity testi sonucunda $X^2 = 3165,001$, $df = 325$; $P < ,001$ olarak bulunmuştur.

Verilerin faktör analizi yapmak için uygun olduğu belirlendikten sonra tutumu oluşturan bileşenler arasında ilişki olduğu varsayıldığı için eğik döndürme yöntemlerinden Promax yöntemi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda 44 maddelik deneme ölçeğinin maddelerinin sekiz faktör (öz değeri 1'den büyük) altında toplandığı görülmüştür. Bu sekiz faktörün ölçeği açıklama varyansı %71,647'dir. Uygulanan faktör analizi sonrasında iki ve daha fazla bileşene yük veren ve yük değerleri 0,30'un altında olan 18 madde ölçekten çıkarılmış ve analiz tekrarlanmıştır. Tekrarlanan analizler ile 26 maddenin öz değeri 1'in üzerinde olan 3 faktörde toplandığı görülmüştür. Geriye kalan 26 madde için faktör yük değerleri, ortak faktör varyansı ve faktörlerin açıkladığı varyanslar Tablo 1'de verilmiştir. Kalan 26 maddenin 13'ünün (Madde 1, Madde 2, Madde 3, Madde 6, Madde 8, Madde 14, Madde 19, Madde 20, Madde 26, Madde 33, Madde 35, Madde 40, Madde 44) birinci; sekizinin (Madde 10, Madde 23, Madde 29, Madde 32, Madde 34, Madde 37, Madde 38, Madde 42) ikinci; beşinin (Madde 13, Madde 16, Madde 25, Madde 30, Madde 36) üçüncü faktörde toplandığı görülmektedir. Faktörleri oluşturan maddeler incelenerek birinci faktör "Doğuma Katılmaya Yönelik Olumlu Duygular", ikinci faktör "Doğuma Katılmaya Yönelik Olumsuz Duygular" ve üçüncü faktör "Doğuma Katılmaya Yönelik Eylemler" olarak adlandırılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Açılımlayıcı faktör analizi sonucuna göre birinci faktöre ait yük değerleri 0,459 ile 0,927; ikinci faktöre ait yük değerleri 0,589 ile 0,861; üçüncü faktöre ait yük değerleri 0,621 ile 0,872 arasında değişmektedir.

Faktörlerin öz değerleri birinci faktör için 13,475, ikinci faktör için 2,208 ve üçüncü faktör için de 1,308'dir. Birinci faktör varyansın %51,828'ini, ikinci faktör %8,494'ünü ve üçüncü faktör %5,030'unu açıklamaktadır. Tüm faktörler ise toplam varyansın %65,352'sini açıklamaktadır.

Tablo 1. Faktör Yük Değerleri, Ortak Faktör Varyansı Ve Faktörlerin Açıkladığı Varyanslar

Madde (M)	F1	F2	F3
M33 Doğumda eşimin yanında olmak, bebeğimiz için önemlidir.	0,927		
M8 Doğuma katılmanın her erkeğin sorumluluğu olduğuna inanırım.	0,885		
M26 Doğuma katılmak bebeğim ile aramızdaki bağı güçlendirir.	0,808		
M1 Doğumda eşimin yanında olmak, benim için bir gururdur.	0,800		
M20 Doğumda eşimin yanında olarak doğumu kolaylaştırabileceğimi düşünürüm.	0,769		
M40 Doğumda eşimin yanında olarak ona güç ve destek vereceğime inanırım.	0,720		
M2 Doğuma katılmaya yönelik eşim ile konuşurum.	0,697		
M19 Doğuma katılmak, her babanın görevidir.	0,658		
M6 Doğum anına tanıklık etmek isterim.	0,651		
M35 Doğuma katılarak eşim ile aramdaki sevgiyi güçlendirebileceğimi düşünürüm.	0,610		
M14 Doğumda eşimin yanında olma düşüncesi bile, beni mutlu eder.	0,603		
M44 Doğumda eşimin yanında olmak için çaba gösteririm.	0,584		
M3 Doğumda eşime fiziksel destek vermek, benim görevim değildir.	0,459		
M34 Doğuma katılmaya yönelik konuşmaların olduğu ortamlardan uzaklaşırım.		0,861	
M37 Doğumda eşimin yanında olduğumu düşündüğümde bile, kendimi kötü hissederim.		0,825	
M38 Doğumda eşimin yanında olmaktan çekineceğimi düşünürüm.		0,818	
M29 Doğumda eşimin yanında olmaktan sıkılacağımı düşünürüm.		0,767	
M32 Doğuma katılmanın sıkıcı bir durum olduğuna inanırım.		0,739	
M10 Doğumda eşimin yanında olmaktan utanırım.		0,720	
M42 Doğumda eşimin yanında olmak, benim için uygun değildir.		0,710	
M23 Doğuma katılma düşüncesi bile, beni rahatsız eder.		0,589	
M13 Babaların doğuma katıldığı videoları izleyerek hazırlık yaparım.			0,872
M25 Doğuma katılmaya yönelik kitaplar okurum.			0,849
M36 Doğuma katılmaya yönelik araştırmalar yaparım.			0,781
M16 Doğumda eşimin yanında olma konusunda eğitimlere katılırım.			0,653
M30 Eşi hamile olan arkadaşlarımı doğuma katılmaları yönünde teşvik ederim.			0,621
Öz değer (Eigenvalues)	13,475	2,208	1,308
Açıklanan varyans (yüzde)	51,828	8,494	5,030
Açıklanan toplam varyans (yüzde)		65,352	

F1, "Doğuma Katılmaya Yönelik Olumlu Duygular", F2: "Doğuma Katılmaya Yönelik Olumsuz Duygular" F3, "Doğuma Katılmaya Yönelik Eylemler", (M) Madde

Toplanabilirlik ve Tepki Yanıllığı: Ölçekten toplam puan elde edilip edilemeyeceği belirlenmiştir.

Ölçekteki maddelerin puanlarının toplanmasıyla tek bir ölçek puanı elde edilebileceğinin göstergesi olan Tukey toplanabilirlik testi uygulanmıştır (Tukey's test for nonadditivity= 0,268). Ayrıca ölçekte yer alan maddelere katılımcıların verdikleri tepkilerin eşit olup olmadığını Hotelling T² testi ile değerlendirilmiştir (Hotelling T²= 1777,542; P= ,000).

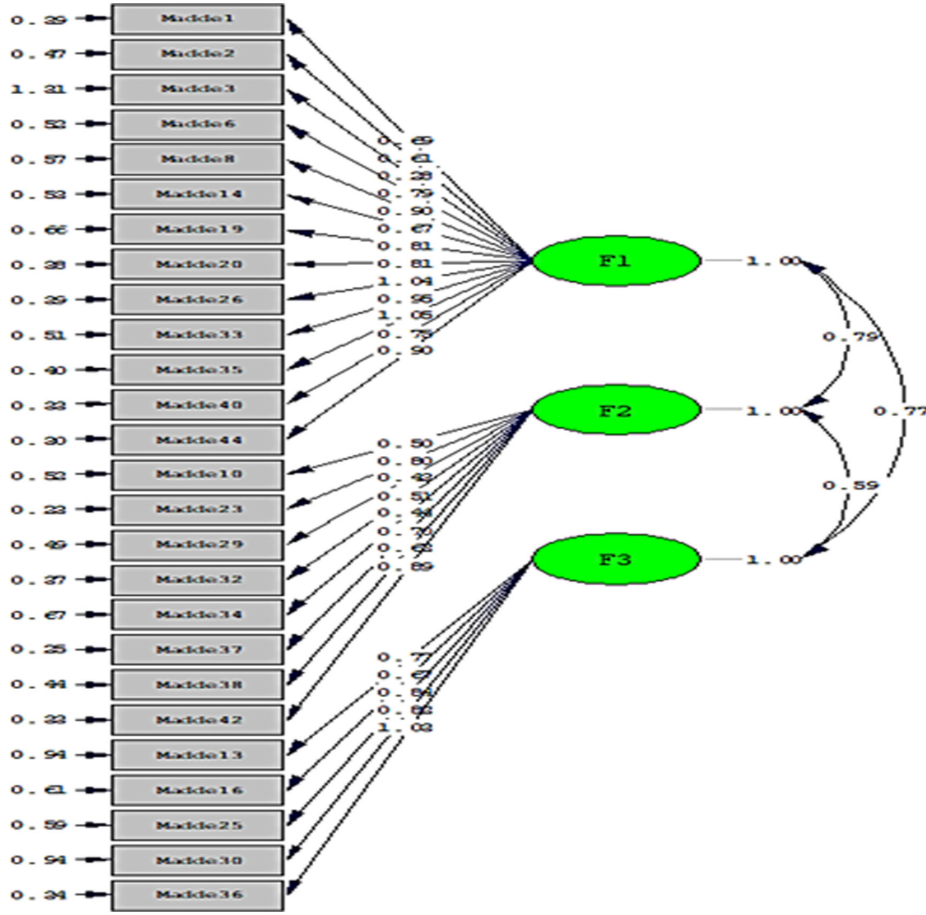
Doğrulatory Faktör Analizi: Açımlayıcı faktör analizi sonrasında elde edilen modelin doğrulatory faktör analizi LISREL programı kullanılarak yapı geçerliliği modelin kabul edilebilirliği bazı uyum indeksleri kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonucunda edilen sonuçlar şu şekildedir: $\chi^2/df=1,99$ ($P < ,001$); RMSEA= 0,080; NFI= 0,94; NNFI= 0,96; CFI= 0,97; SRMR= 0,075. Doğrulatory faktör analizi sonucu elde edilen modeli oluşturan maddelerin ilişkili oldukları faktörlere ait faktör yük değerleri ve faktörler arasındaki ilişki Şekil 1'de verilmektedir. Faktör yükleri 0,28 ile 1,05 arasında değişmekte olup; faktörler arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre ilişki birinci-ikinci faktör arasında 0,79; birinci-üçüncü faktör arasında 0,77; ikinci-üçüncü faktör arasında 0,59'dur.

Güvenirlğe İlişkin Bulgular: Bu araştırmada ölçeğin güvenirlği ile ilgili olarak madde toplam puan korelasyonu, Cronbach Alpha ($Cr \alpha$) iç tutarlılık katsayıları ve test-tekrar test güvenirlk katsayıları hesaplanmıştır. Bu ölçeğin $Cr \alpha$ katsayıları sırayla birinci faktör için 0,945; ikinci faktör için 0,921 ve üçüncü faktör için 0,873'dür. Ayrıca ölçeğin tümü için $Cr \alpha$ katsayısı 0,969 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan her maddeye ($n= 26$) ilişkin olarak ölçülmek istenen özelliği ölçüp ölçmediğini belirlemek için madde-toplam korelasyonları incelenmiştir. Buna göre madde toplam test korelasyonları birinci faktörde 0,437 ile 0,805; ikinci faktörde 0,574 ile 0,835 ve üçüncü faktörde 0,634 ile 0,775 arasında değişiklik göstermektedir (Tablo 2).

Ölçek ilk uygulandıktan yaklaşık dört hafta sonra 30 baba adayına yeniden uygulanmıştır. Bu iki test için test tekrar test güvenirlk katsayısı 0,82 olarak saptanmıştır. Bu da ölçeğin güvenirlliğinin yüksek olduğu sonucunu desteklemektedir.

TARTIŞMA

Literatürde doğuma katılmaya yönelik geliştiren ölçeklerin doğum sonrası dönemde babaların doğum deneyimlerini ölçmek

Şekil 1. Modele ilişkin faktör yüklerini ve ilişkilerini gösteren path diyagramı.

amacıyla yapıldığı görülmektedir.^{33,34} Bu nedenle araştırma, baba adayları için doğuma katılmaya yönelik tutumların belirlenmesi için geçerli ve güvenilir bir araca duyulan ihtiyaçtan yola çıkılarak yapılmıştır.

Geliştirilen ölçeğin, kapsam geçerliliği uzman görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Kapsam geçerliliği, ölçeği oluşturan her maddenin ve bütününe ölçülmek istenen özelliği temsil etme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Uzmanların görüşleri doğrultusunda Davis tekniği kullanılarak kapsam geçerlilik indeksi hesaplanmıştır. Bu tekniğe göre kapsam geçerlilik indeksi (3) ve (4) seçeneğini işaretleyen uzmanların sayısının toplam uzman sayısına bölünmesiyle elde edilmektedir. Davis'e göre kapsam geçerlilik indeksi 0,80'den büyük ise madde ya da materyalin kapsam geçerliliği açısından uygun olduğu belirtilmektedir.³⁹ Alınan uzman görüşleri sonucunda ölçeğin kapsam geçerlilik indeksi 0,84 olması, uzmanlar arasında görüş birliğinin ve kapsam geçerliliğinin sağlandığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Geçerlilik bir ölçeğin ölçülmek istenen durumu ölçme derecesi ile ilgili iken; güvenilirlik, bir ölçeğin ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir.³⁶ Ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla KMO ve Bartlett Sphericity testi uygulanmıştır. Çalışma grubundan toplanan verilerle yapılan analiz sonucunda KMO=0,93'dür. Bir KMO değerinin 0,90 veya üzeri olması mükemmel anlamına gelmektedir.⁴⁰ Çalışmamızda elde edilen değer, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bartlett Sphericity Testi ise $X^2=3165,001$, $df=325$; $P < ,001$ olarak bulunmuştur.

Bu durum verilerin normal dağıldığının ve değişkenler arasında ilişkinin yeterli olduğunun göstergesidir. Ölçeğin deneme formu verilerinin, faktör analizi yapmak için uygun olduğu görülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucuna ölçek 26 maddedir ve üç faktörden oluşmaktadır. Birinci faktöre ait yük değerleri 0,459 ile 0,927; ikinci faktöre ait yük değerleri 0,589 ile 0,861; üçüncü faktöre ait yük değerleri 0,621 ile 0,872 arasında değişmektedir. Faktör yük değeri, bir maddenin faktör ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Faktör yük değeri 0,32-0,44 kötü; 0,45-0,54 normal; 0,55-0,62 iyi; 0,63-0,70 çok iyi; 0,70 ve üzeri mükemmel olarak nitelendirilmektedir. Bu kapsamda ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerlerinin normal, iyi, çok iyi ve mükemmel olduğu söylenebilir. Ayrıca ölçeğe ait faktör yüklerinin yüksekliği maddenin yer aldığı faktörü açıklama gücünün de yüksek olduğunu göstermektedir. Tüm faktörler ise toplam varyansın %65,352'sini açıklamaktadır. Oluşturulan yapının toplam varyansının %50'den fazlasını açıklaması, ölçeğin temsil gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.⁴¹ Bu bulgular, ölçeğin tatmin edici düzeyde yapı geçerliliğine sahip olduğuna ilişkin kanıt sunmaktadır.

Ölçekteki maddelerin puanlarının toplanmasıyla tek bir ölçek puanı elde edilebileceğinin göstergesi olan Tukey testi sonucunda toplanamazlığın istatistiksel olarak anlamsız, yani ölçeğin toplanabilir özellikte olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ölçekte yer alan maddelere katılımcıların verdikleri tepkilerin eşit olup olmadığını belirlemek için yapılan Hotelling T² testi sonucunda ölçekte tepki yanlılığı olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 2. Madde Ortalama, Standart Sapma, Madde Toplam Korelasyonları, Madde Çıkarıldığında Cr α Güvenirlik Katsayısı ve Cr α Katsayısı

	X	SS	Madde toplam korelasyonu	Madde çıkarıldığında Cr α katsayısı	Cr α
Faktör 1: Doğuma Katılmaya Yönelik Olumlu Duygular					
M1	4,36	0,99	0,789	0,939	0,945
M2	4,37	0,95	0,749	0,941	
M3	4,01	1,24	0,437	0,951	
M6	4,11	1,14	0,749	0,940	
M8	3,63	1,20	0,794	0,939	
M14	4,00	1,06	0,741	0,940	
M19	3,42	1,16	0,743	0,940	
M20	4,01	0,97	0,760	0,940	
M26	3,74	1,15	0,805	0,938	
M33	3,60	1,20	0,709	0,942	
M35	4,05	1,10	0,773	0,939	
M40	4,26	0,92	0,787	0,940	
M44	3,94	1,12	0,781	0,939	
Faktör 2: Doğuma Katılmaya Yönelik Olumsuz Duygular					
M10	4,16	0,95	0,697	0,914	0,921
M23	4,15	0,93	0,784	0,907	
M29	4,24	0,91	0,727	0,912	
M32	4,01	1,09	0,684	0,916	
M34	4,01	0,95	0,574	0,923	
M37	4,16	0,98	0,795	0,906	
M38	3,98	1,04	0,802	0,905	
M42	4,16	1,00	0,835	0,902	
Faktör 3: Doğuma Katılmaya Yönelik Eylemler					
M13	2,98	1,20	0,678	0,852	0,873
M16	3,79	1,12	0,692	0,849	
M25	3,22	1,20	0,775	0,828	
M30	3,22	1,26	0,634	0,864	
M36	3,45	1,16	0,733	0,839	
Toplam					0,969

Açımlayıcı faktör analizi ile belirlenen yapının doğruluğunu incelemek için Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Buna göre modelin kabul edilebilirliği bazı uyum indeksleri kullanılarak incelenmiştir ($\chi^2/df=1,99$ ($P < ,001$); RMSEA=0,080; NFI=0,94; NNFI=0,96; CFI=0,97; SRMR=0,075). Engel'e göre χ^2 /sd için $2 \leq \chi^2/df \leq 3$; P için $,01 < P \leq ,05$; RMSEA için $0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$; SRMR için $0,05 \leq SRMR \leq 0,10$; NFI için $0,90 \leq NFI \leq 0,95$; NNFI için $0,95 \leq NNFI \leq 0,97$; CFI için $0,95 \leq CFI \leq 0,97$ kabul edilebilir değerlerdir.⁴² Bu sonuçlar, modelin kabul edilebilir bir uyuma sahip olduğunu gösterir niteliktedir.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen modeli oluşturan maddelerin ilişkili oldukları faktörlere ait faktör yükleri 0,28 ile 1,05 arasında değişmekte olup; faktörler arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre ilişki birinci-ikinci faktör arasında 0,79; birinci-üçüncü faktör arasında 0,77; ikinci-üçüncü faktör arasında 0,59'dur. Bu durum, modelin açımlayıcı faktör analizi ile ortaya konan sonuçları doğruladığını göstermektedir.

Ölçeğin güvenilirliğini incelemek için ölçeğe ve alt boyutlara ait Cr α değerleri hesaplanmıştır. Cr α katsayıları sırayla birinci faktör için 0,945; ikinci faktör için 0,921 ve üçüncü faktör için 0,873'dür. Ayrıca ölçeğin tümü için Cr α katsayısı 0,969 olarak hesaplanmıştır. Cr α katsayısının 0,80-1,00 arası değer alması iç tutarlılığın yüksek derecede güvenilirlikte olduğunu ifade etmektedir.⁴³ Cr α a katsayısı 0,87-0,96 arasında olup; tüm alt boyutlarda da yüksek derecede güvenilir sınırlar arasında olduğu ve maddeler arasındaki iç tutarlılığın yüksek olduğu söylenebilir.

Diğer bir güvenilirlik için kullanılan zamana karşı değişmezlik yöntemi, test tekrar testtir. Bir ölçme aracının tekrarlanan uygulamalar arasında tutarlı sonuçlar verebilme gücüdür. Test tekrar test yönteminde ölçme aracı belli bir gruba aralıksız olarak ya da belli bir zaman sonra (2-6 hafta) tekrar uygulanır. Böylece iki uygulama arasındaki korelasyona bakılarak ölçeğin test tekrar test güvenilirliği belirlenir. Test tekrar test için en az 30 kişi ile çalışılması gerektiği belirtilmektedir.^{43,44} Ölçek 4 hafta sonra 30 baba adayına tekrar uygulanmıştır. Bu iki test için test tekrar test güvenilirlik katsayısı 0,82 olarak saptanmıştır. Bu da ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu sonucunu desteklemektedir.

Sonuç olarak geçerlik ve güvenilirlik analizleri ile ölçeğin baba adayları için doğuma katılmaya ilişkin tutumu ölçmeye hizmet ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen ölçeğin baba adayları için doğuma katılmaya yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılabileceği saptanmıştır. Baba Adayları için Doğuma Katılmaya İlişkin Tutum Ölçeği, sadece baba adayları için uygundur. Ayrıca ölçek toplumun farklı kesimlerindeki babaların tutumlarını belirlemek amacıyla kullanıldığında, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının bu gruplarda tekrar yapılması önerilmektedir.

Araştırmanın Sınırlılığı

Araştırmanın özel bir hastanede yapılması, araştırmanın sınırlılığıdır. Diğer sınırlılık ise araştırmaya katılan baba adaylarının çoğunluğunun sosyo-ekonomik durumlarının iyi ve eğitim düzeylerinin yüksek olmasıdır.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Gazi Üniversitesi Etik Komisyonundan (Tarih: 24.04.2019, No: 91610 558-604.01.02-04) alınmıştır.

Hasta Onayı: Çalışma için katılımcılardan sözlü ve yazılı onay alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – S.Ç.Ö., A.K.; Tasarım – S.Ç.Ö., A.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi – S.Ç.Ö.; Analiz ve/veya Yorum – S.Ç.Ö., A.K.; Literatür Taraması – S.Ç.Ö.; Yazıyı Yazan – S.Ç.Ö.; Eleştirel İnceleme – A.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from Gazi University Ethics Committee (Date: 24.04.2019, No: 91610 558-604.01.02-04).

Informed Consent: Written informed consent was obtained from all participants who participated in this study.

Peer-review: Externally peer reviewed.

Author Contributions: Concept – S.Ç.Ö., A.K.; Design – S.Ç.Ö., A.K.; Data Collection and/or Processing – S.Ç.Ö.; Analysis and/or Interpretation – S.Ç.Ö., A.K.; Literature Review – S.Ç.Ö.; Writing – S.Ç.Ö.; Critical Review – A.K.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declare that this study had received no financial support.

KAYNAKLAR

- Dağcı S, Yazıcı S. *Babaların Doğuma Katılımı*. Uluslararası İstanbul Ebelik Günleri, Ulusal İstanbul Ebelik Günleri Kongre Kitapçığı; 2018.
- Berkiten A. Babaların gebelik doğum ve doğum sonu sürecine katılımlarının eşler açısından değerlendirilmesi. *Perinatol Derg.* 1999;7(2):160-161.
- Coutinho EC, Antunes JGVC, Duarte JC, Parreira VC, Chaves CMB, Nelas PAB. Benefits for the father from their involvement in the labour and birth sequence. *Procedia Soc Behav Sci.* 2016;217:435-442. [CrossRef]
- Ergin A, Özdişlek R. Değişen babalık rolü ve erkek sağlığına etkileri. *Hemşirelikte Eğitim Araştırma Derg.* 2014;11(1):3-8.
- Longworth MK, Furber CA, Kirk S. A narrative review of fathers' involvement during labour and birth and their influence on decision making. *Midwifery.* 2015;31(9):844-857. [CrossRef]
- Poh HL, Koh SSL, Seow HCL, He HG. First-time fathers' experiences and needs during pregnancy and childbirth: a descriptive qualitative study. *Midwifery.* 2014;30(6):779-787. [CrossRef]
- Morhason-Bello IO, Olayemi O, Ojengbade OA, Adedokun BO, Okuyemi OO, Orji B. Attitude and preferences of Nigerian antenatal women to social support during labour. *J Biosoc Sci.* 2008;40(4):553-562. [CrossRef]
- Darwin Z, Galdas P, Hinchliff S, et al. Fathers' views and experiences of their own mental health during pregnancy and the first postnatal year: a qualitative interview study of men participating in the UK Born and Bred in Yorkshire (BaBY) cohort. *BMC Preg Childbirth.* 2017;17(1):45. [CrossRef]
- Coşar F, Demirci N. Lamaze felsefesine dayalı doğuma hazırlık eğitiminin doğum algısı ve doğuma uyum sürecine etkisi. *SDÜ Sağlık Enstitüsü Derg.* 2012;3(1):18-30.
- Kululanga LI, Malata A, Chirwa E, Sundby J. Malawian fathers' views and experiences of attending the birth of their children: A qualitative study. *BMC Preg Childbirth.* 2012;12:141. [CrossRef]
- Labrague LJ, Cariño JR, Catap RC, Uy MN. Exploring first-time fathers' feelings and experiences during labor-delivery of their partner/wife. *Int J Caring Sci.* 2013;6(2):217-226.
- Ledenfors A, Berterö C. First-time fathers' experiences of normal childbirth. *Midwifery.* 2016;40:26-31. [CrossRef]
- Vischer LC, Heun X, Steetskamp J, Hasenburg A, Skala C. Birth experience from the perspective of the fathers. *Arch Gynecol Obstet.* 2020;302(5):1297-1303. [CrossRef]
- Duru Y. *Anne ve Babaların Doğum Eylemindeki Eş Desteğine İlişkin Görüşleri* [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2014.
- Johansson M, Fenwick J, Premberg AA. A Meta-synthesis of fathers' experiences of their. *Midwifery.* 2015;31(1):9-18. [CrossRef]
- Kaye DK, Kakaire O, Nakimuli A, Osinde MO, Mbalinda SN, Kakande N. Male involvement during pregnancy and childbirth: Men's perceptions, practices and experiences during the care for women who developed childbirth complications in Mulago Hospital, Uganda. *BMC Preg Childbirth.* 2014;14(54):54. [CrossRef]
- Karaçam Z, Karatepe E. Babaların doğum eylemine katılma konusundaki görüşleri ve gereksinimleri. *Celal Bayar Univ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Derg.* 2020;7(3):360-366. [CrossRef]
- Bal S. *İlk Kez Babalık Deneyimi Yaşayan Erkeklerin Bebek Bakımına Katılmaya İlişkin Görüşleri ve Bakıma Katılma Durumları* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2014.
- Güngör İ. *Babaların Doğuma Katılmasının Doğum Deneyimi Üzerine Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2014.
- Draper H, Ives J. Men's involvement in antenatal care and labour: rethinking a medical model. *Midwifery.* 2013;29(7):723-729. [CrossRef]
- Sapkota S, Kobayashi T, Takase M. Husbands' experiences of supporting their wives during childbirth in Nepal. *Midwifery.* 2012;28(1):45-51. [CrossRef]
- Eggermont K, Beeckman D, Van Hecke A, Delbaere I, Verhaeghe S. Needs of fathers during labour and childbirth: A cross-sectional study. *Women Birth.* 2017;30(4):e188-e197. [CrossRef]
- Vallin E, Nestander H, Wells MB. A literature review and meta-ethnography of fathers' psychological health and received social support during unpredictable complicated childbirths. *Midwifery.* 2019;68:48-55. [CrossRef]
- Wells MB. Literature review shows that fathers are still not receiving the support they want and need from Swedish child health professionals. *Acta Paediatr.* 2016;105(9):1014-1023. [CrossRef]
- Lewis S, Lee A, Simkhada P. The role of husbands in maternal health and safe childbirth in Rural Nepal: A qualitative study. *BMC Preg Childbirth.* 2015;15(162):162. [CrossRef]
- World Health Organization Human Reproduction Program. Companion of choice during labour and childbirth for improved quality of care; 2016. Available at: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/334151/WHO-SRH-20.13-eng.pdf?ua=1>.
- Greer J, Dunne L. Fear of childbirth' and ways of coping for pregnant women and their partners during the birthing process: A salutogenic analysis. *Evid Based Midwif.* 2014;12(3):95.
- Hasman K, Kjaergaard H, Esbensen BA. Fathers' experience of childbirth when nonprogressive labour occurs and augmentation is established: A qualitative study. *Sex Reprod Healthc.* 2014;5(2):69-73. [CrossRef]
- Hildingsson I, Johansson M, Fenwick J, Haines H, Rubertsson C. Childbirth fear in expectant fathers: Findings from a regional Swedish cohort study. *Midwifery.* 2014;30(2):242-247. [CrossRef]
- Lindberg I, Engström A. A qualitative study of new fathers' experiences of care in relation to complicated childbirth. *Sex Reprod Healthc.* 2013;4(4):147-152. [CrossRef]
- Premberg Å, Carlsson G, Hellström AL, Berg M. First-time fathers' experiences of childbirth- A phenomenological study. *Midwifery.* 2011;27(6):848-853.
- Xiu-Zhen Z, Jing Z, Lin Z, et al. Cross-cultural adaptation and validation of the first-time fathers questionnaire in China. *Midwifery.* 2021;93:102885. [CrossRef]
- Premberg Å, Taft C, Hellström AL, Berg M. Father for the first time - Development and validation of a questionnaire to assess fathers' experiences of first childbirth. *BMC Preg Childbirth.* 2012;12(35):1-9.
- Vehviläinen-Julkunen K, Liukkonen A. Fathers' experiences of childbirth. *Midwifery.* 1998;14(1):10-17. [CrossRef]
- van Vulpen M, Heideveld-Gerritsen M, van Dillen J, Oude Maatman SO, Ockhuijsen H, van den Hoogen A. First-time fathers' experiences and needs during childbirth: A systematic review. *Midwifery.* 2021;94:102921. [CrossRef]
- Büyüköztürk Ş. Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram Uygulamalarda Eğitim Yönetimi.* 2002;8(4):470-483.
- Tutum İM. *Algı, İletişim*. Beykent Üniversitesi Yayınları; 2010:1-205.
- Erkuş A. *Tutumlar, Bileşenleri ve Ölçülmesi* [Psikometri Üzerine Yazılar]. Türk Psikologlar Derneği Yayınları; 2003:149-171.
- Davis LL. Instrument review: Getting the most from a panel of experts. *Appl Nurs Res.* 1992;5(4):194-197. [CrossRef]
- Özudoğru HY, Kan A, Uslu L, Yaman E. Yerel halkın Suriyelilere yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Sosyal Pol Çalışmaları Derg.* 2018;18(40/2):115-140.
- Yaşlıoğlu MM. Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *Istanb Univ İşletme Fak Derg.* 2017;46:74-85.
- Engel KS, Moosbrugger H, Muller H. Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness of fit measures. *Methods Psychol Res.* 2003;8(2):23-74.
- Tavşancıl E. *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Nobel Yayın Dağıtım; 2005:65,110-6.
- Seçer İ. *SPSS VE LISREL ile Pratik Veri Analizi*. Anı Yayıncılık; 2015:211-258.